

"MAS CAVALLER QUI D'AÇÒ FA LO CONTRARI". UNA LECTURA DEL TRACTAT LUL·LIÀ SOBRE LA CAVALLERIA

(Segona part)

II. El concepte de cavalleria al tractat

II.1. *L'ètica cavalleresca*

En el seu tractat, Ramon Llull destaca sobre els altres un concepte que atribueix al cavaller com a qualitat més pròpia: es tracta del coratge. Al llarg del text, el mot adquireix distints matisos en el seu significat; són els següents:

a. La qualitat moral i espiritual de la persona que el posseeix; generalment l'anomena aleshores *noblesa de coratge*. L'*alt coratge* d'un cavaller és precisament l'abundància d'aquesta qualitat.

b. Valor i valentia, quan diu *ardiment de coratge*, amb el qual apareix relacionada la *seguretat de coratge*, en el sentit de carència de por, fermesa.

c. Voluntat, disposició, significat expressat amb el terme *força de coratge*.

d. Presència de la qualitat, en *bondat de coratge*.

e. Finalment, en el sentit de força d'ànima, d'esperit, que es fa radicar en el cor.

La noblesa de coratge és als orígens de la cavalleria, ja que es tracta d'una de les qualitats que "al començament" s'exigí als primers cavallers; això implica que, en l'argumentació del beat, és una premissa.

[...] escuder sens noblesa de coratge no's cové ab orde de cavaylaria; cor nobilitat de coratge fo començament de cavalaria e viltat de coratge és destruïment de l'orde de cavayler. [III. 3]

Aquest concepte fonamental ens introdueix, de fet, en la doctrina lulliana del comportament aplicada a la cavalleria. Tota l'ètica lulliana es construeix a partir de la coneguda doctrina de les dues intencions. Cal tenir en compte que no només les accions tenen una doble intenció; la doctrina és aplicable a qualsevol criatura o creació humana. Així, doncs, aquesta concepció és aplicable als oficis que conformen la societat.

Com hem vist, al *Llibre de l'orde de cavalleria*, Llull fonamenta els seus arguments en la definició de la intenció original per a la qual va ser creat l'orde dels cavallers.

Offici de cavayler és la fi e la intenció per la qual fo començat l'orde de cavaylaria; on, si cavayler no usa de l'offici de cavaylaria, és contrari a son orde e a los començaments de cavaylaria demunts dits. [II. 1]

La intenció inicial de la cavalleria és formulada com segueix:

Al començament, con fo en lo món vengut menyspreament de justícia per minvament de caritat, *covenc que justícia retornàs en son honrament per temor*. [I. 2]

Restablir la justícia entre el poble de Déu: d'aquesta manera es combat l'error i el torbament entre els homes i es contribueix a la restitució de la caritat, la lleialtat i la veritat al món (així ho expressa a I.1) i es retorna a la primera intenció universal: amar, servir i lloar Déu.

La segona intenció de cavalleria és en tots els mitjans que fa servir la cavalleria per aconseguir la reinstauració de la justícia: l'alt honor en el qual són posats els cavallers, la senyoria que tenen sobre els homes, els privilegis, les armes, les possessions, etc. Fer d'aquests instruments una finalitat és atemptar contra la primera intenció i, en conseqüència, pecar.

Les vies de l'orde per restablir la primera intenció les sintetiza Llull en *amor i temor*, en el següent paràgraf:

Amor e temor se covén contra desamor e menyspreament; e per aysò, covenc que cavayler, per noblea de coratge e de bonas custumes e per la honor tan alta e tan gran la qual li és feta per elecció, e per cavayl e per armes, fos amat e temut per les gents; *e que per la amor retornàs caritat e ensenyament, e per la temor retornàs veritat e justícia*. [I. 6]

S'estableix, doncs, una mena de relació entre amor i "noblea de coratge e de bones costums", i d'una altra banda entre temor i "cavall e armes". Si apliquem la doctrina de les dues intencions a aquesta distinció, tenim que *amor* és primera intenció i els seus mitjans són noblesa de coratge i els bons costums; *temor* es correspon a la segona intenció, els mitjans de la qual se signifiquen en les armes i el cavall. Això és així perquè amor ateny directament i immediatament la primera intenció universal. Llull ho formula ell mateix al *Llibre d'intenció* en els següents termes:

E car temor e amor se covenen, e amor sia pus nobla virtut que temor, per açò, fill, lo cavaller deu haver la primera intenció a amor e la segona a temor.¹

Això implica que el comportament, allò que el cavaller *és* (o ha de ser) es correspon amb la primera intenció, i és superior a allò que *fa*, al seu ofici, les armes. Llull, doncs, atribueix una gran importància a les qualitats morals del cavaller, significada en el concepte de *coratge*:

Noblesa de coratge no la demans a la boca, cor tota hora no diu veritat; ni no la demans a honrats vestiments, cor sots alcun honrat manteyl stà vil cor e flac, on à malvestat e engan; ni noblea de coratge no la demans a cavayl, cor no-t porà respondre; ni no demans noble cor a guarniments ni arnès, cor dins los grans guarniments pot ésser volpey cor e malvat. On, si vols trobar nobelitat de coratge, demana a fe, sperança, caritat, justícia, fortitudo, leyaltat e a les altres virtuts, cor en aquelles stà noblea de coratge [...]
[III. 4]

El beat defineix l'ètica cavalleresca en l'exercici de les virtuts; especialment, és clar, de les set virtuts explanades a la sisena part del llibre. Però no únicament; en diverses ocasions n'explicita d'altres, com en aquest fragment:

[...] enaxí justícia, saviesa, caritat, leyaltat, veritat, humilitat, fortitudo, sperança e spertesa, e les altres virtuts semblants a aquestas, pertanyen a cavayler quant a la ànima. [II. 11]

És a dir, d'una banda tenim unes enumeracions desordenades o unes anàlisis parcials d'algunes virtuts cavalleresques, al llarg del llibre; de

¹ ORL XVIII, pp. 61-62.

l'altra, tenim aquesta part dedicada íntegrament a l'anàlisi i a l'aplicació sistemàtiques de les set virtuts capitals a l'orde de cavalleria, fins al punt que l'ordenació segueix l'establerta per als vicis i les virtuts a l'*Art abreuçada d'atrotar veritat*.²

Per aquesta raó hem d'atribuir una gran importància a la síntesi de la moral cavalleresca que es fa en l'esmentat capítol. Algú l'ha considerat una repetició o una ampliació inútil; em sembla que el seu relleu és fora de tot dubte: aplica els principis de l'Art a l'ètica cavalleresca.

Les qualitats que apareixen en les altres parts del llibre són més característicament cavalleresques, però, de fet, es poden incloure en les set virtuts. La *lleialtat* al senyor terrenal (II. 8, II. 12); un aspecte d'aquesta virtut és l'obediència significada en la gorgera, i un altre ho seria el respecte per la paraula donada (II. 32).

La *llarguesa* és una altra de les qualitats que ha de tenir el cavaller (V. 14), encara que el beat l'acompanya sempre amb la prudència en la despesa i la preocupació que ha de tenir el cavaller per conservar el seu patrimoni.

La *gentilesa*, un cert capteniment propi i mundà que caracteritza el cavaller:

E a cavaler se cové belament perlar e bellament vestir e aver bell arnès e tenir gran alberc, cor totes estes coses són necessàries a honrar cavaylaria. Enseyament e cavaylaria se convenen, cor vilania e leges paraules són contra cavaylaria. Privadea de bons hòmens, lealtat, veritat, ardiment, vera larguea, honestat, humilitat, pietat e les altres coses semblants a aquestes pertanyen a cavayler. [VI. 21]

Altres virtuts menors o complementàries poden ser: expertesa i diligència (V. 7), humilitat, modèstia i, naturalment, valor, implícit en el concepte de coratge.

Llull crea, doncs, un sistema ètic extens i coherent que té el seu eix en l'aplicació de les set virtuts capitals a la cavalleria; al voltant d'aquest centre giren diversos conceptes d'un origen més clarament mundà, que el beat reelabora o situa en un context diferent. Llull pretén un cavaller

² Al capítol VI del tractat sobre la cavalleria, Llull presenta les virtuts (i els vicis) en el mateix ordre que a l'esmentada art. Aquesta circumstància, que es dona també a la *Doctrina pueril* i el *Blaquerna*, indica la relació d'aquestes obres amb l'*Art abreuçada*, amb la qual formen un dels cicles de la producció llulliana. L'ordre és el següent: fe, esperança, caritat, justícia, prudència, fortitudo, temprança. I el dels vicis: glotonia, luxúria, avarícia, accidia, supèrbia, invidia, ira.

cristià, coherent amb la seva fe, certament culte, assenyat, que exerceixi la virtut de la mitjania (III. 6).

També es refereix a les qualitats físiques o materials que ha de reunir: joventut i maduresa moral (III. 5), paratge (III. 8), però encara més noblesa de coratge (III. 10), unes bones condicions físiques (III. 16) i possibilitats materials (III. 15).

II.2. *Funció social*

Les funcions que Llull atribueix al cavaller determinen, evidentment, la posició social i política que ocupa. A continuació faig una relació de les funcions, definides sobretot a la II part del llibre, que després ens permetrà d'analitzar la posició que he esmentat.

La primera funció és defensar la fe. En aquesta sentit, la cavalleria és concebuda com el braç armat de la clerecia (II. 2).

La segona és el regiment i senyoria de la terra (encara que això no és possible en tots els casos, ja que no hi ha prou terres per a tots els cavallers, II. 6).

Regir les gents és una altra funció. Aquest govern implica, per al beat, ocupar els càrrecs d'administració que atorga el rei (II. 7, "precu-radors, veguers, batles"); en un altre passatge declara:

Offici de cavayler és aver casteyl e cavayl per guardar los camins e per deffendre lauradors. Offici de cavayler és aver viles, ciutats, per tenir dretura a les gents e per congregar e ajustar fusters en ·i· loc, fferrers, sabaters, drapers, mercaders e los altres officis que pertanyen a l'ordonament d'aquest món, e qui són necessaris a conservar lo cors a ses necessitats. [II. 22]

El cavaller té unes funcions defensiva, coercitiva i d'ordenació (*defendre, tenir dretura, congregar e ajustar*). Aquestes funcions s'apliquen a *lauradors, gents, fusters, fferrers, sabaters, drapers, mercaders* que tenen com a missió la nutrició de la societat; no són ni cavallers ni clergues, evidentment, són el *tercer orde* de la societat. Cal notar que Llull distingeix entre el món rural (*lauradors*) i l'urbà (els menestrals). En la segona part d'aquest mateix paràgraf, en una argumentació per opòsits, el beat esmenta les obligacions dels cavallers quant a la seguretat de les terres i les fortificacions.

Els cavallers també han de perseguir els *traïdors, ladres, robadors*, i això inclou la funció de control que la cavalleria ha d'exercir sobre ella mateixa: els cavallers han de perseguir i destruir, sobretot, els mals cavallers, traïdors i lladres (II. 23, 24, 25).

La quarta funció que assigna Llull a la cavalleria és sostenir, donar suport i defensar el senyor terrenal (II. 8). La cavalleria dissuadeix els enemics del propi país i és la principal força amb què pot comptar el príncep en la defensa de la terra (II. 12).

Un altre dels oficis dels cavallers és mantenir la justícia; fins al punt que si els cavallers tinguessin la suficient preparació intel·lectual, serien els més idonis per exercir la justícia (II. 9).

La sisena funció dels cavallers és la protecció dels desvalguts: "mantenir vilves, òrfens, hòmens despoderats" (II. 19, 20, 21).

Hi ha també una sèrie de funcions destinades al manteniment del mateix ofici. Per exemple, practicar els exercicis propis de la cavalleria ("Córrer cavayl, bohornar, lansar a taulat, enar ab armas, torneys, fer taules radones, esgremir, cassar [...] II. 10). O tenir cura de l'armament, l'armadura, el cavall (II. 31).

II.3. *Posició social i política*

Al *Llibre de l'orde de cavalleria* no hi ha gaires referències a la posició que li correspon al cavaller en la societat; trobem només algunes consideracions esparses entorn de l'alt honor que cal donar a l'orde de cavalleria (i, en conseqüència, als cavallers) perquè es tracta de l'ofici més arriscat, més dur o amb més responsabilitats. Per exemple:

Perpunt dóna significança a cavayler los grans trebayls los quals li cové a sofferre per honrar l'orde de cavalaria. Cor enaxí con lo perpunt stà desús a los altres guarniments, e stà al sol e a la pluja e al vent, e reep enans los colps que l'ausberc e per totes parts és combatut e farit, enaxí cavayler és elegut a majors trebayls que altre home; cor totz los hòmens qui són dejús sa nobilitat e dejús sa guarda an a recórrer a cavayler, e cavayler los deu tots defendre; e enans deu cavayler ésser ferit e naffrat e mort que los hòmens qui li són comenats. On, con aysò sie enaxí, doncs gran és lo càrrec de cavaylaria. [V. 17]

La idea prové del concepte cavalleresc del *perill*, que es troba en l'aventura. La vida perillosa que mena el cavaller defineix la cavalleria com un estat i una virtut; des d'aquí pot formular-se un argument de diferenciació social (VII. 4).

Al seu tractat, Llull dóna un origen sorprenentment secular a la cavalleria³ i unes causes purament humanes a l'honrament que té en la societat:

³ Entre d'altres, es pot citar el següent passatge: "A cavayler se cové que sie amador

Tant és alt e noble l'orde de cavaller, que no bastà a l'orde que *hom* lo faés de pus nobles persones, ni que *hom* li donàs les pus nobles bístias ni les pus honrades armes, ans covenc que *hom* faés senyors de les gents aquells hòmens qui són en l'orde de cavaylaria. [I. 9]

Per la mateixa raó, només per la "alta honor qui pertany a cavayler", es justifica el sistema d'explotació senyorial:

E cové que les gents aren e caven e traguén mal per ço que la terra leu los fruyts on viva cavaller e ses bèsties; e que cavayler cavalc e senyoreig e haja benanança d'aquellas coses on sos hòmens han maltret e malenança. [I. 10]

No hem d'oblidar que l'exigència del beat a la cavalleria és gran i que el blasma que fa al mal cavaller és dur, en una línia correccionalista que caracteritza la seva ètica.

Cor enaxí con per la honor deuen ésser pus loats, per ço cor la honor més stà en eyls que en altres hòmens, enaxí en la desonor deuen ésser més blas mats que altres hòmens [...] [V. 19]

En resum, la cavalleria és, després de l'orde de clerecia, l'estament més alt de la societat; la senyoria que exerceix sobre el tercer orde, el dels qui treballen, és justificada pel seu propi ofici i per l'honor que cal atorgar-li.

El *Llibre de l'orde de cavalleria* conté una visió tradicional de la societat dels tres ordes, fonamentada en l'intercanvi dels beneficis que es desprenen de les respectives funcions: uns pregunten i intercedeixen, els altres ordenen i defenen i, finalment, els altres treballen. La complexitat de l'orde dels qui treballen és tan gran en aquest moment de l'Edat Mitjana, que Llull no el determina de forma exacta, més aviat l'oposa als dos ordes superiors.

Llull justifica l'existència de la piràmide vassallàtica per raons pràctiques i per similitud amb l'organització que Déu imposa a l'univers:

E, a significar que ·i· Déu és senyor de totes coses, emperador deu ésser cavayler e senyor de tots cavaylers; mas, cor emparador no

de bé comú, cor per comunitat de gens fo eleta cavaylaria." [VI.21]. La presència divina en la constitució de la cavalleria sembla molt indirecta i els passatges que s'hi refereixen són força insignificants. És una idea que reprendrem més endavant.

poria per si mateix règer tots los cavaylers, cové que haja desots si reys qui sien cavaylers, per tal que li ajuden a mantenir l'orde de cavaylaria. [II. 6]

Perquè reis, prínceps i barons han de ser cavallers, indefectiblement (VII. 2).

Finalment, cal dir que el beat considera el privilegi de franquesa, l'exempció dels tributs, com un honrament que correspon a la cavalleria (VII. 3).

II.4. *Les propostes lul·lianes*

Les propostes que fa Llull al seu opuscle, encaminades a mantenir la cavalleria en les funcions i l'honrament que ha definit, són dels aspectes més originals de l'obra i dels més característicament lul·lians.

En primer lloc hi ha la proposta de creació d'una escola i una ciència (o art) de la cavalleria, que ja hem analitzat a la primera part d'aquest article. L'educació del jove escuder ha de seguir, segons el beat, un procés ben establert: ha de començar al costat del seu pare, ha de continuar de forma teòrica en una mena d'acadèmia militar i ha de passar pel servei a un altre cavaller per tal que aprengui la servitud i la noblesa de la cavalleria (I. 12, 14, 15).

En segon lloc, la proposta d'examinació exhaustiva que cal fer a l'escuder abans de ser admès a l'orde, especificada a la tercera part del llibre. Llull arriba a tenir en compte fins les condicions del cavaller que ha d'examinar el jove. Fe, noblesa de coratge, edat adequada, paratge, l'educació i els costums, valor, intenció, possibilitats materials, condició física, passat net de qualsevol crim i virtuts són els aspectes que han de ser examinats en un escuder. Alhora, l'aspirant ha de ser informat dels seus deures i dels perills que comporta el seu futur ofici.

En tercer lloc, el beat insisteix repetidament en la necessitat que l'orde exerceixi un control rigorós sobre ell mateix (II. 15, 23, 24, 25, etc.).

Cal fer menció de la quarta part del llibre ("de la manera segons la qual scuder deu reebre cavaylaria"), en què es dona un relleu especial a la cerimònia d'adobament i s'estableix un ritual a seguir.

Llull, abans del *Llibre de l'orde de cavalleria*, havia ja dedicat una breu reflexió a l'estament cavalleresc en el *Llibre de contemplació*; em proposo, a continuació, de fer també una anàlisi del concepte de cavalleria que ens permeti d'establir una comparació.

III. El capítol CXII del *Llibre de contemplació*

El capítol, "com hom se pren guarda de so que fan los cavallers", pertany a la XIII distinció del llibre, "qui tracta de veer". Del capítol CX al CXXII Llull centra la seva atenció en diversos oficis de la societat: clergues, prínceps, cavallers, romeus, jutges i advocats, metges, mercaders, mariners, joglars, pastors, pintors, llauradors i menestrals; es fa, doncs, un repàs als diversos estats socials. Podem relacionar aquest conjunt de capítols amb el tipus de tractat que apareix a la segona meitat del segle XII, dedicat a la crítica dels estaments de la societat.⁴

Llull atribueix als cavallers unes funcions molt vagues; hi dedica molt poc espai. Al començament, els presenta com el braç armat al servei del príncep, per mantenir l'ordre:

Los cavallers, Sènyer, veem que son elets a esser cavallers, per tal que sien encalsadors e prenedors dels mals homens qui son traydors e homeyers e ladres e enganadors e desobedients a lur príncep.⁵

Són, per tant, els defensors de la justícia i la pau que el príncep manté (o hauria de mantenir, si tenim en compte les crítiques que li dedica al capítol CXI). Una altra breu indicació la fa quan diu:

Los cavallers foren posats en lo mon per tal que tenguessen lo mon en pau.⁶

Finalment, la indicació més completa els atribueix tres funcions: ajudar el príncep a mantenir la justícia, conservar-li la terra i defensar la fe i la santa Església.

Benahuirats son aquells cavallers qui mantenen l'orde de cavalleria segons la noblea del offici de cavalleria; car al orde de cavalleria veg mantenir lo mon, en so que los cavallers son occasió per que ls prínceps tenen terra; e los cavallers, Sènyer, son occasió per que ls prínceps mantenen justícia, e per los cavallers es mantenguda sancta Esgleya.⁷

⁴ Veg. J. Flori, *L'essor de la chevalerie* (Genève, 1986), pp. 332 i ss.

⁵ ORL IV (III del *Llibre de contemplació*), p. 57, paràgraf 1.

⁶ *Ibid.*, p. 60, paràgraf 15.

⁷ *Ibid.*, p. 62, paràgraf 28.

Al paràgraf següent Llull insisteix en la funció dels cavallers com a defensors de la fe i estableix un paral·lelisme amb la funció dels clergues:

[...] car en axí, Sènyer, com los clergues an offici de vos a loar e a pregar per lo poble, en axí los cavallers an offici que-s combaten per la fe romana.⁸

Contrastant amb aquesta escassa definició de l'ofici de cavaller, el beat dedica la major part del capítol a l'anàlisi de les actituds negatives de la cavalleria. Es tracta d'una crítica molt dura que parteix de la desviació dels cavallers de l'ofici per al qual han estat elegits:

On, tot aquest desviament e aquest desordenament, Sènyer, cau en los cavallers per so car muden la manera et la occasio per la qual son cavallers.⁹

Aquest argument anticipa, per tant, el que desenrotllarà després amb amplitud en el *Llibre de l'orde de cavalleria*. Al quart paràgraf distingeix dues cavalleries: la d'aquest món i la de l'altre segle.

Noç veem que cavalleria se deveex e-s departex en dues parts: los uns veem que son cavallers d'aquest mon, los altres veem que son cavallers del altre seggle. Aquells qui son cavallers segons lo mon, aquells son tots en vanitats e en la gloria mundana. Aquells qui son cavallers a esguart del altre seggle, aquells son cavallers qui amen veritat e qui an en menyspreu les vanitats d'aquest mon.¹⁰

La distinció es relaciona, inevitablement, amb la distinció que fa sant Bernat entre *milícia de Déu* i *milícia mundana*, al *De laude novae militiae*, o amb la diferenciació que es fa a la *Queste del saint Graal* i a les obres d'aquest cicle, entre cavalleria terrenal i celestial.¹¹

Comencem analitzant les característiques de la "cavalleria de l'altre segle". Als paràgrafs sis i set, el beat fa una contraposició punt per punt: els cavallers mundans es guarneixen amb ferro i fusta i combaten, moren

⁸ *Ibid.*, paràgraf 29.

⁹ *Ibid.*, p. 57, paràgraf 3.

¹⁰ *Ibid.*, paràgraf 4.

¹¹ Veg. Bernardus Claraevallis, *Liber ad milites templi, de laude novae militiae*, a *Obras completas*, I (Madrid, 1983); veg. també Anònim, *La Queste del Saint Graal* (Paris, 1984²), *passim*, on es contraposen dues tríades de cavallers, una que representa la cavalleria terrenal, formada per Yonel, Hector i Gauvain; l'altra formada per Bohort, Perceval i Galaad, que significa la cavalleria celestial.

i "ab grans treballs se van infernar en penes perdurables". Els cavallers celestials:

[...] veem, Sènyer, que-s guarnexen ab amor e ab paciència e ab veritat e ab devocio e ab lagremes e ab plors e contricció; e ab grans desigs e ab grans plaers veem que sen van a gloria sens fi.¹²

El fragment expressa clarament els valors espirituals superiors que té la cavalleria celestial i, de fet, contradiu actituds o valors cavallerescos generals: és a dir, difícilment un cavaller acceptaria com a pròpia una actitud com l'exposada.

El paràgraf sisè és més sorprenent; els cavallers mundans es combaten entre ells amb armes, s'amenacen i es deshonren amb vils paraules:

Mas la batalla dels cavallers celestials, Sènyer, no es aytal; car aquells se combaten ab amor e ab veritat e ab humilitat e ab paciència e ab lealtat contra los malvats homens ergulloses; e no porten en lurs mans espaa ni massa ne coutell, ni en lur boca paraules vilanes ne verinoses.¹³

La contraposició és contundent. La cavalleria celestial no lluita amb armes materials, sinó amb armes espirituals: amor, veritat, humilitat, paciència, lleialtat; cap arma. La seva acció més immediata és la pacificació. Ara bé, com interpretar aquestes indicacions del beat? De quina cavalleria està parlant?

Si entenguéssim les seves paraules literalment, resultaria que Llull atribueix als cavallers una funció i un comportament més propis dels clergues o dels monjos que no pas d'uns homes la funció social dels quals és combatre. D'altra banda, tampoc no és estrany trobar la denominació *cavaller celestial* (o similars) aplicada a un clergue o a un ermità; a la *Queste* hi ha algunes referències d'aquesta mena: ermitans revestits amb les "armes de la santa Església" que es disposen a celebrar l'Eucaristia.¹⁴ El mateix Llull, a l'opuscle que ens ocupa, parla del *cavaller espiritual*, referint-se al prevere, i del *cavaller terrenal*, referint-se a un seglar, quan descriu el ritual d'adobament (IV. 12).

Tanmateix, si aquest fos el sentit de *cavalleria de l'altre segle* al capítol CXII, seria absurda, per evident, la distinció entre aquestes dues cavalleries. És a dir, a aquesta interpretació s'oposa un argument de

¹² ORL IV, p. 12, paràgraf 5.

¹³ *Ibid.*, paràgraf 6.

¹⁴ Anònim, *La Queste...*, ed. cit., p. 62.

coherència interna: ¿quins serien els cavallers que acomplirien correctament la missió encomanada a la cavalleria, ja esmentada?

Aquestes qüestions no tenen una resposta clara al capítol CXII. Senzillament, Lull no formula de manera suficient la seva concepció dels bons cavallers. Els atribueix uns valors espirituals enlairats; en modera les atribucions de força, tot i que no pretén eliminar-les.¹⁵ L'actitud que vol el beat, potser, es podria relacionar (tan vagament com ell l'exposa) amb la dels cavallers celestials de la *Queste*. Són cavallers i aconsegueixen el seu objectiu no pas per fets d'armes, sinó a través de la perfecció espiritual i per la gràcia de Déu. Galaad, en els seus enfrontaments, no mata els enemics, sinó que els posa en disposició de rectificar el seu camí equivocant.¹⁶

Cal, encara, prestar atenció a l'expressió *sants cavallers religiosos* utilitzada dues vegades, en aquest capítol. La primera quan parla de la ineficàcia i de la inutilitat de la croada militar contra el musulmans de Terra Santa:

Con lo sant sepulcre, Sènyer, e la sancta terra d'outramar par que se deja conquerre per predicació mills que per forsa d'armes, ¡faen se a avant, Sènyer, los *sants cavallers religiosos* e guarnesquen se del senyal de la creu, e umplen se de la gracia del Sant Esperit, e vagen preicar de la vostra passio als infeels, e escampen per la vostra amor totes les aigues de lurs ulls e tota la sanc de lurs cors, axí com vos feés per amor d'ells!¹⁷

La segona diu:

[...] e car lealment los apòstols e ls altres *cavallers sants religiosos* s'acostaren a vos, per assò, Sènyer, no duptaren a murir per vos, ne vos no duptás a murir per ells.¹⁸

¹⁵ Lull diu, en el capítol CXII, que els cavallers han d'encalçar, prendre, constrènyer, combatre, atènyer els enemics de la justícia i de la pau; només en una ocasió diu explícitament "destruir los mals hòmens".

¹⁶ Gauvain, prototipus del cavaller mundà, ha mort set cavallers i és advertit per un ermità: "Et certes, se vos ne fussiez si pechierres come vos estes, ja li set frere ne fussen ocis par vos ne par vostre aide, ainz feissent encore lor penitance de la mauvese costume que il avoient tant maintenue ou Chastel as Pueceles, et s'acordassent a Dieu. Et ainsi n'exploita mie Galaad, li Bons Chevaliers, cil que vos alez querant: car il les conquist sanz ocirre". Anònim, *La Queste...*, ed. cit., p. 54.

¹⁷ ORL IV, p. 59, paràgraf 11.

¹⁸ *ibid.*, p. 60, paràgraf 14.

Aquests cavallers són el mateix que els *cavallers celestials*? Em sembla que hi ha prou indicis per assegurar que no. En primer lloc, la denominació ha canviat; en segon lloc, les atribucions d'aquests cavallers són inequívocament religioses. En la primera de les citacions es parla del fracàs de l'acció armada a Terra Santa; Llull proposa la predicació i el martiri com a millors formes de conquesta dels sants llocs. La segona es refereix als apòstols i als altres *cavallers sants religioses*; qui pot ser anomenat "cavaller" entre els deixebles de Jesús? A tot estirar la denominació escauria a sant Pau o a Josep d'Arimatea (si Llull seguís la tradició del cicle del Graal). Sembla molt més versemblant pensar que el beat es refereix efectivament a clergues, als quals, per analogia, se'ls anomena *cavallers sants*. Una darrera prova ens la proporciona el paràgraf dotzè quan, referint-se també al fracàs de les croades, diu:

Tant cavaller e tant noble príncep es anat en la terra d'outramar, Sènyer, per conquerre, que si a vos plagués la manera, be par ver que la aguessen tolta als sarrayns qui mal nostre grat la posexren. On, segons assò, Sènyer, es significat als *sants religioses* que vos los esperats cada dia, con ells fassen per amor de vos so que vos feés per amor d'ells.¹⁹

Segurament l'anàlisi d'allò que es refereix a la cavalleria terrenal pot fer una mica de llum sobre totes aquestes qüestions. Les referències explícites comprenen els paràgrafs quatre al nou; tanmateix, podem entendre totes les recriminacions que s'hi adrecen.

Una de les primeres indicacions declara la damnació eterna a què s'encaminen els cavallers pel seu capteniment (paràgraf cinc). No és l'única vegada que el beat utilitza aquest argument o similar. Llull se sorprèn dels perills i de la mort d'aquests homes per coses tan fútils:

Con los cavallers sien tan culpables e tan peccadors, molt me do gran maravella, Sènyer, com poden esser tan ardits a murir; car nulls homens no veg qui en tan gran perill de mort se meten com los cavallers fan.²⁰

Al paràgraf setè es pregunta de què els serveixen als cavallers fama ("aver nom e preu de les gents"), terres i tresors ni el que han robat, quan moren; ni per què són màrtirs del diable. Al paràgraf vuitè insis-

¹⁹ *Ibid.*, p. 59, paràgraf 12.

²⁰ *Ibid.*, p. 61, paràgraf 24.

teix en el mateix: les coses del món, poden alliberar els cavallers de la mort? Més endavant reprèn:

On, com venrán, Sènyer, al dia del juhij davant la vostra presència, ¿on serán castells ni forces en que's pusquen deffendre de la vostra sentència? En aquell dia del juhij, Sènyer, los cavallers no aurán cavalls en que fugen, ni aurán guarniments qui'ls restauren; enans se trobarán tots nuus e vensuts e despoderats e tots plens dels peccats que aurán fets en est mon: los quals peccats los accusarán de les injuries que en est mon aurán fetes a lurs sotsmesos.²¹

Al paràgraf 27 trobem la darrera d'aquestes referències. Aquest tipus d'avertència és central en l'obra esmentada de sant Bernat i forma part d'una disquisició sobre la licitud de la violència:

Qui igitur finis fructusve saecularis huius, non dico, militiae, sed malitiae, si et occisor letaliter peccat, et occisus aeternaliter perit? Enimvero, ut verbis utar Apostoli, *et qui arat, in spe debet arare, et qui triturat, in spe fructus percipiendi*. Quis ergo, o milites, hic tam stupendus error, quis furor hic tam non ferendus, tantis sumptibus ac laboribus militare, stipendiis vero nullis, nisi aut mortis, aut criminis? Operitis equos sericis, et pendulos nescio quos panniculos loricis superinduitis; depingitis hastas, clypeos et sellas; frena et calcaria auro et argento gemmisque circumornatis, et cum tanta pompa pudendo furore et impudenti stupore ad mortem properatis.²²

Llull se situa en la mateixa línia d'argumentació; utilitza un raonament comminatori similar que fa referència a la mort, la vida eterna, el Judici o l'infern. Aquest tipus d'argument, en canvi, gairebé no apareix al *Llibre de l'orde de cavalleria*; l'única argumentació de tipus escatològic d'una certa entitat és la següent:

Usansa de cavayler deu ésser en oir missa e sermó e adorar e pregar e tembre Déu; cor, per aytal costuma, cavaler cogita en la mort e en la viltat d'aquest món e demana a Déu la celestial glòria, e tem les infernals penas, e per aysò, usa de les virtuts e de les costums qui pertanyen a l'orde de cavaylaria. [VI. 18]

²¹ *Ibid.*, paràgrafs 22-23.

²² Bernardus Claraevallis, ob. cit., p. 500. La citació és de sant Pau, I Cor. 9, 10.

Hi ha quatre passatges més, molt breus tots ells (II. 2, II. 3, VI. 11, VI. 13), dels quals dos s'apliquen a l'home en general; i res més.

La resta del capítol es dedica a una crítica duríssima de l'estament cavalleresc i a una anàlisi detallada del seu comportament i de les seves malifetes. Per exemple:

Molt cavaller, Sèn timer, com es sus en son cavall, guarnit de totes armes, cuida esser leó; e si es qui'l pregua ne li demana misericordia, tant ha gran ergull que no's vol moure a pietat ni a misericordia. Mas con es vensut en la batalla e es caüt de son cavall, adoncs ha pietat de sí metex e demana misericordia.²³

Al *Llibre de l'orde de cavalleria* trobem un passatge que desenrotlla el mateix tema en uns altres termes:

Con seràs guarnit de totes armes sobre ton gran cavall, seràs ergulós? No, si forsa d'umilitat te fa remenbrar la rahó per què est cavayler; e si est arguylós, no auràs forsa en ton coratge per la qual venses e gits de ton coratge pensaments ergulosos. Si est enderrocat de ton cavayl e est pres e vensut, ¿seràs tant arguylós con eras? No, cor forsa corporal aurà vensut e sobrat arguyl en coratge de cavayler. [VI. 14]

La diferència d'argumentació és evident. Al capítol CXII la força expositiva es basa en el contrast, en l'expressivitat de la imatge del cavaller vencedor i vençut; aquí l'elaboració de l'argumentació caracteritza l'enunciat. És clar que en el segon cas es busca la racionalització: el discurs s'adreça a l'intel·lecte.

La crítica és, com dic, duríssima. Llull dedica als cavallers epítets com orgullosos, vanagloriosos, injuriosos, escarnidors, malmetedors i destructors, etc., i això sense referir-se explícitament als mals cavallers, sinó en general. Vegem, com exemple, una afirmació taxativa:

Los cavallers veg, Sèn timer, que son sags del diable; car nulls homens no veg qui sien tan aparellats a fer mal com cavallers. E si es negú qui d'assò-m desmenta e diga que jo no dic ver, en la consciencia sua porá trobar que jo dic ver; e en la boca dels homens pobres, qui son lurs sotsmeses, trobarán veritat de so que jo dic, sol que dir ho gosen.²⁴

²³ ORL IV, p. 58, paràgraf 9.

²⁴ *ibid.*, p. 60, paràgraf 18.

Els dos textos coincideixen en la crítica als averanys i auguris (vegeu, paràgrafs 19-21 i VI. 18-20, respectivament). En canvi, difereixen en l'opinió sobre el joc i el deport propi dels cavallers:

Neguns homens d'aquest mon, Sènyer, no veg que sien tan cassadors ni tan jugadors ni tan delicats com los cavallers; ni nulls homens no fan tantes de coses sens profit com fan los cavallers peccadors vanagloriosos.²⁵

Mentre que a l'opuscle sobre la cavalleria, el beat afirma:

Córrer cavayl, bohornar, lansar a taulat, enar ab armas, torneys, fer taules radones, esgremir, cassar cers, orces, senglars, leons, e les altres coses semblants a aquestes són offici de cavayler; cor per totes aquestes coses se acostumen los cavaylers a fet d'armes e a mantenir l'orde de cavayleria. On, menysprear la custuma e la usansa de ço per què cavayler és pus apereylat a usar de son offici és menysprear l'orde de cavayleria. [II. 10]

El capítol CXII coincideix amb el pensament de sant Bernat sobre el tema; el passatge lloa l'actitud que els templers prenen davant d'aquestes coses:

Scacos et aleas detestantur; abhorrent venationem, nec ludicra illa avium rapina, ut assolet, delectantur. Mimos et magos et fabulatores, scurrilesque cantilenas, atque ludorum spectacula, tamquam vanitates et insanias falsas respuunt et abominantur.²⁶

Sembla evident que entre el capítol CXII i el *Llibre de l'orde de cavalleria* hi ha una diferència d'intencions, un canvi de tàctica en enfrontar un mateix problema. D'entrada, al capítol, el blasme contra els cavallers ocupa dues terceres parts de la totalitat del text; es tracta, sobretot, d'una exposició del mal que fan, que incorpora alguns recursos com

²⁵ *Ibid.*, p. 62, paràgraf 26.

²⁶ Bernardus Claraevallis, ob. cit., p. 508. Un altre aspecte en què hi pot haver discrepància entre els dos textos lullians és en el de les croades. Al capítol CXII Lluïl argumenta bastant extensament contra la croada militar i a favor de la croada espiritual; vegeu els paràgrafs 10-12. Al *Llibre de l'orde de cavalleria* no es pronuncia mai tan clarament. Cal tenir en compte que "lluitar contra els infidels" no té necessàriament el sentit de croada, com ens ho demostra precisament el capítol CXII, on sens dubte no pot tenir aquest sentit. Per tant, al tractat, hem de deixar de banda referències del tipus "enaxí cavayler deu vensere e destruir los enemics de la creu ab l'espaa" [V. 2]. Ultra aquest tipus, només hi ha una indicació més extensa a VI. 4 on més aviat es constata un fet.

el contrast del tipus que hem vist en el cas del cavaller orgullós o com el que segueix respecte al senyal heràldic:

Nos veem los cavallers qui-s entressenyen de senyals en lurs armes, per tal que sien coneguts; mas a penes ne veem negú qui-s entreseny de bones obres, per tal que sia conegut per bon home.²⁷

En el següent paràgraf exposa la contradicció que hi ha en seguir la senyera del propi senyor al camp de batalla i no seguir la senyera de Jesús, que és la creu.

L'argumentació de tipus escatològic ocupa també un lloc important en aquest capítol i en canvi al *Llibre de l'orde de cavalleria* és pràcticament inexistent; el mateix s'esdevé amb la distinció inicial de la cavalleria celestial i la terrenal. Aquell argument i aquest motiu, potser els extreu el beat de la tradició que prové de sant Bernat i el cicle d'obres del Graal. El concepte de cavalleria celestial es desenrotlla al mínim, no s'especifica quina és la seva activitat pròpiament cavalleresca,²⁸ i se'ns ofereix unes indicacions brevíssimes i tipificades, del tot insuficients. La definició en negatiu (els cavallers mundans) és una diferència notòria amb l'opuscle.

Hem de tenir en compte el caràcter sintètic i l'amplitud del *Llibre de contemplació* i que, segurament, el beat només pretén usar el capítol (i el tema) com a pretext. Potser per això Llull desenrotlla un discurs tan limitat, i fins i tot poc coherent, que es fonamenta en una determinada tradició general, de la qual pren uns arguments i uns motius; això explicaria la caracterització en negatiu de la cavalleria. En aquest sentit, pas de síntesi a anàlisi, podem relacionar el capítol CXII amb el llibre.

IV. El projecte ideològic de Llull sobre la cavalleria

Una bona part de l'argumentació del tractat sobre els cavallers es basa en l'axioma de l'*inici de la cavalleria*. Almenys en un determinat moment de l'evolució del pensament lullià, una de les bases de la reforma

²⁷ ORL IV, p. 61, paràgraf 20.

²⁸ Armand Llinarès, a *Ramon Llull* (Barcelona, 1968), ha interpretat que els cavallers mundans són els qui, malgrat tot, acaben exercint les tres funcions que Llull atribueix a la cavalleria en aquest capítol (mantenir la terra, mantenir la justícia, sempre amb el príncep, i defensar l'Església i la fe): "Malgrat tot, Llull acaba fent l'elogi dels «cavallers mundans» que «mantenen l'orde de cavalleria segons la noblesa de l'ofici de cavalleria» car, fet i fet, és gràcies a aqueixos cavallers que els prínceps estan en possessió de llurs regnes i que hi fan regnar la justícia, és gràcies a ells que els homes malfactors són vençuts i sotmesos, és gràcies a ells, en fi, que l'Església es manté" (p. 342). Aquesta interpretació ens explica encara menys què és la cavalleria celestial.

de la societat que el beat pretén és aquest restabliment de l'ètica original en els diferents oficis: cal que els homes usin de la *final intenció* per a la qual els oficis foren creats. Així ho expressa en un conegut passatge del *Blaquerna*:

Mas en temps som venguts que quaix home no husa de la final entenció per què los uficis foren començats al començament; cor lo començament de clergues fo fundat sobre bona entenció en primer, e açò mateix se segueix dels cavallers, juristes, artistes, metges, merchaders, religioses, ermitans, e tots los altres uficis; mas ara som en temps sdevenguts que, cor hom no'n husa tan fort com deuria, de la entenció per què los uficis e les sciències són, per açò és lo món en error e en treball, e Déus és innorat, desamat, desobeït per aquells qui són ubligats a amar, e conèixer, e obeir e servir Déu.²⁹

Aquest és el tema central del *Llibre d'intenció*. Al *Blaquerna* Lull en parla, tot i que la reforma que proposa es basa en una ètica general que s'adreça als estats de vida, més que no pròpiament als oficis. A la *Doctrina pueril* tracta el tema, entre altres llocs, en uns capítols sobre els prínceps i els clergues (LXXX, LXXXI).³⁰ I, com és prou evident, aquesta és una de les finalitats de l'opuscle de què parlem. És a dir, almenys en aquest grup d'obres pertanyents al cicle de l'*Art abreujada d'atrotar veritat*, escrites entre els anys 1274 i 1283, aquesta doctrina conforma una profunda preocupació per la societat.

Ja he indicat que al *Llibre de l'orde de cavalleria* aquesta doctrina té un caràcter secularitzant evident. No és Déu qui pren la iniciativa per restituir la justícia entre el seu poble, sinó l'home. Qui escull el més noble entre mil, qui apropia les millors armes i la més noble bèstia a l'elegit, qui atorga unes funcions i una senyoria als cavallers *ab initio* és l'home, només amb la presència implícita, aquiescent (i només ordenadora en darrer terme) de Déu.

Ara bé, ¿com s'acorden aquesta concepció laïcitzant i la doctrina de la primera intenció, que atorga a Déu un protagonisme innegable en l'or-

²⁹ ENC III, pp. 179-180.

³⁰ Al capítol LXXXI, precisament, s'esmenta el *Llibre de l'orde de cavalleria*; al *Llibre de contemplació* i al *Llibre d'intenció*, es parla sempre conjuntament del príncep, els clergues i els cavallers; és per aquesta raó que podem interpretar que, en la referència a l'opuscle, Lull remet el lector al tractat i s'excusa de parlar dels cavallers en un moment que ho hauria de fer: "Enaxí com lo comensament de cavalria fo per mantenir justícia, segons que ya havem parlat en lo *Libre de l'orde de cavalleria*, enaxí en lo comensament foren, fill. eletz hòmens bons e sanets e devots, per tal que pregassen Déu per lo poble [...]", ENC, p. 190.

denació del món? Com s'acorda, en general, amb el pensament lullian³¹

L'esquema que fa remuntar la cavalleria als seus inicis per tal de justificar el seu honrament present, o els seus deures, òbviament no és nou. Hi ha un text que presenta un esquema similar i que ens pot servir de comparació; es tracta de la iniciació de Lancelot al *Livre de Lancelot del Lac*, a la *Vulgata* (1215-1225?). El protagonista acaba de fer els divuit anys i és iniciat en la cavalleria per la Dama del Llac, qui li revela què és l'orde; l'explicació es remunta als orígens. Aleshores no hi havia diferències entre els homes:

Mais quant enuie & couoitise commencha e croistre el monde . Et forche commencha a vaintre droiture . A chele eure estoient encore pareil & vn et autre de lignage & de gentilleche . Et quant li fo[i]ble ne porent plus souffrir ne endurer encontre les fors . si establirent desor aus garans & desfendeors por garandir les fo[i]bles & les paisibles . Et tenir selonc droiture Et por les fors bouter ariere des tors quil faisoient & des outrages.³²

Hi ha, doncs, una teoria de la decadència de la humanitat, des dels inicis, que segurament podem relacionar amb la concepció de les *quatre edats* d'origen greco-romà; i un origen seglar de la cavalleria. Però, qui va ser escollit per defensar els febles i mantenir *droiture*?

Che furent li grant & li fort . & li bel & li legier . & li loial & li preu & li hardi . Chil qui des bontes del cuer & del cors estoient plain.³³

Les funcions es defineixen també per referència als orígens; en primer lloc, defineix el caràcter, el capteniment d'aquell que ha de ser cavaller, segons les seves qualitats de neixement:

Au commencement quant li ordres de cheualerie commencha . fu deuise a chelui qui voloit estre cheualiers . & qui le don en auoit par

³¹ D'aquesta falta de coherència en trobem testimonis al mateix tractat ja que la idea predominant és que la cavalleria és una institució mundana (com expressa taxativament: "A cavayler se cové que sie amador de bé comú, cor per comunitat de gens fo eleta cavaylaria [...] [VI. 21]), però també diu en una ocasió: "On, enaxí con nostro senyor Déus ha elets clergues [...] enaxí lo Déu de glòria ha elets cavaylers qui per forsa d'armes [...] [II. 2].

³² *Le livre de Lancelot del Lac*, a O. Sommer, *The vulgate version of the Arthurian Romances* III (Washington, 1910), p. 113.

³³ *Ibid.*, pp. 113-114.

droite election . quil fust piteus sans vilonie . deboina[i]re sans felonie . piteus enuers les souffra[i]tex & larges . Et apparellies de confondre les robeors & les ochians . Drois iugieres sans amour & sans haine . & sans amor daidier au tort por le droit greuer . & sans haine de nuire au droit por traire le tort auant . Cheualiers ne doit por paor de mort nule chose faire . ou len puisse honte connoistre ne apercheuoir . Ains doit plus douter honteuse cose que mort a souffrir . Cheualiers fu establis outreement por sainte eglize garantir . Car ele ne se doit deuanchier par armes . ne rendre mal encontre mal .³⁴

Socórrer els necessitats, perseguir els malfactors, tenir un judici recte, no dubtar davant del perill i témer més la mort que la vergonya, defensar l'Església. Finalment l'ètim:

Et sachiés que au commencement si com tesmoigne lescripture . nestoit nus si hardis qui montast sor cheual . se cheualier ne fust auant . Et por che furent il cheualier clame .³⁵

A continuació l'autor del *Lancelot* ens ofereix una relació de les significacions que tenen les armes del cavaller. L'esquema en el qual es desenrotlla el discurs allegòric és el mateix que hem vist en analitzar el text del beat: s'esmenta l'arma, s'estableix una relació analògica quant a les propietats i funcions del signe amb la realitat significada i s'atribueix la *senefiance*; en el que no convergeixen els dos textos és precisament en la significació:

Mais les armes que il porte & que nus qui cheualiers ne soit ne doit porter . ne lor furent pas dounees sans raison . Ains i a raisos asses & *moult grant senefiance*.³⁶

Llull adopta un esquema dessacralitzant de la cavalleria. Que l'esquema és adoptat crec que ho prova el seu caràcter mundà que contrasta amb les mateixes doctrines lullianes. Al *Livre de Lancelot*, la dama acaba el seu discurs explicant al noi la història dels cavallers de l'Antic Testament; d'aquesta manera s'introdueix la doctrina dels inicis en la Història Sagrada. Llull, en canvi, no utilitza cap recurs com aquest.³⁷ L'esquema

³⁴ *Ibid.*, p. 114.

³⁵ *Ibid.*

³⁶ *Ibid.*

³⁷ A la versió francesa del llibre hi ha un passatge que es refereix a Judes Macabeu,

adoptat té una funció de legitimació del discurs; aquest esquema pot ser entès com una explicació de la doctrina de la primera intenció, com una vulgarització.

La ideologia és un projecte d'actuació sobre la realitat, no un reflex de la realitat mateixa; això és evident al *Llibre de l'orde de cavalleria*. Però, per tal que l'acció que es pretén pugui tenir alguna eficàcia, la representació imaginària i la realitat històrica no poden ser gaire distintes. En el seu tractat, Llull ofereix a la cavalleria una ideologia que ha confeït fins a formar un projecte elaborat i coherent. Aquesta ideologia està constituïda per: la definició d'unes funcions, la determinació d'una posició social, la construcció d'un sistema ètic extens, la proposta d'alguns mecanismes de reforma i per l'oferiment d'un esquema de tipus imaginari. Em referiré succintament a cadascuna de les parts d'aquest projecte per extreure'n conclusions.

Llull no atribueix a la cavalleria cap funció nova: defensa de la fe i de l'Església; regiment de les terres; regiment de les gents; defensa del senyor terrenal; manteniment de la justícia; protecció dels desvalguts. Comprovem una confusió de les funcions de la cavalleria amb les tradicionalment atribuïdes al monarca (defensa de l'Església, regiment de les gents, protecció dels febles). Aquest desplaçament és essencial en la constitució de la ideologia cavalleresca en els seus orígens; la identificació dels diversos graus de la jerarquia vassallàtica en el concepte *orde de cavalleria*, al qual s'atribueixen les funcions de la reialesa, fa que es revalorï el grup sencer, especialment aquells que en la pràctica no tenen cap mena de poder.

La preeminència social de la cavalleria es justifica mitjançant el paratge (que s'ha de correspondre amb la virtut), el valor intrínsec de l'orde, i la idea que la cavalleria és l'ofici més arriscat i perillós que existeix. Aquesta preeminència la pretén Llull amb l'exigència que els cavallers detentin els llocs de regiment de la societat.

Ja he indicat que Llull construeix un sistema ètic extens (molt més, com és natural, que el que els mateixos cavallers podien tenir present). És una ètica exigent però pràctica i prudent.

El pla de reforma es basa en: la creació de la ciència i l'escola de la cavalleria, la planificació d'un procés d'aprenentatge de l'escuder, el control d'accés a l'orde mitjançant l'examinació dels escuders. Això implica, per una banda, limitar el concepte de paratge, però per l'altra, tancar i cohesionar més la corporació dels cavallers.

però és tracta d'un paràgraf apòcrif; veg. *Livre de l'ordre de chevalerie* (Bari, 1972), ed. V. Minervini, p. 159.

La part que he anomenat esquema imaginari es desenrotlla en la doctrina que explica els orígens remots de la cavalleria, i en l'atribució de la significació a les armes del cavaller. Aquest esquema imaginari té més força de justificació i d'argumentació que qualsevol discurs purament expositiu perquè s'adreça a la capacitat que té la cavalleria de representar-se, d'imaginar-se.

El sistema ideològic que Llull basteix s'adreça a una cavalleria històrica; a una determinada cavalleria; almenys la imatge externa que s'embossa en l'armament esmentat a la cinquena part correspon a la d'un cavaller de la meitat del dos-cents.³⁸ Hem de tenir en compte, tanmateix, que els receptors de Llull no són mai concrets. Escriu sempre per als homes: ho fa en vulgar perquè aquesta és la llengua dels pecadors; en àrab, perquè ho és dels infidels; en llatí, perquè és el mitjà de l'alta cultura.

Sembla que la cavalleria, a partir del primer quart del segle XIII viu una situació d'inadaptació i d'inadequació a la realitat: a la urbanització de la societat, a la puixança de la burgesia, al control que imposa la monarquia, a la introducció de l'economia monetarista, als canvis en les formes de la guerra.³⁹ Llull, reconeixia aquests problemes? ¿Va escriure el *Llibre de l'orde de cavalleria* com a resposta a aquesta situació? Són qüestions difícils de contestar; al text hi ha, però, alguns indicis.

El concepte de paratge, per exemple; el beat declara que només els homes que provenen de llinatge noble poden ser adobats i introdueix una excepció a favor de la virtut. Això pot respondre al canvi en el concepte de noblesa que s'havia produït. Durant aquest segle té lloc, de diverses formes, un debat sobre la relació existent entre paratge i virtut i, en general, s'atorga un major valor a la darrera.

En un sentit similar només reconeix com a cavallers aquells que han estat adobats. Sabem que al final del segle el ritu havia caigut en un complet desús; Llull hi insisteix perquè mitjançant aquest ritu es reforça la consciència i la ideologia cavalleresca cristianes, no només de l'iniciat, sinó de tot el grup.

Llull insisteix molt més en la cura que el cavaller ha de tenir del seu patrimoni i del seus béns, que no pas en la virtut de la liberalitat i la generositat. Els problemes econòmics dels cavallers s'havien agreujat al seu temps a conseqüència de la difusió de l'economia de tipus monetarista; la seva preocupació és, doncs, pròpia d'aquell moment històric.

Al tractat s'afirma que els cavallers són els homes més apropiats per

³⁸ M. de Riquer, *L'arnès del cavaller* (Barcelona, 1968), capítol II.

³⁹ Vegeu el capítol III de l'estudi introductori que acompanya la meua edició del *Llibre de l'orde de cavalleria*, ENC, pp. 25-44.

a ocupar càrrecs públics; si el sobirà no té en compte això, actua contra l'orde de cavalleria. Els monarques, en aquell moment, desenrotllen el seu poder i necessiten bastir una estructura estatal, amb homes que puguin ser pagats amb sous i no amb terres ni privilegis. La noblesa protesta insistentment pel nomenament de persones no nobles per ocupar càrrecs públics.

El beat declara que els cavallers han de regir les gentes i això ho concreta en la detentació d'aquests càrrecs i en les funcions defensiva, coercitiva i d'ordenació de les ciutats, segons que hem vist. Això pot ser una resposta als problemes d'adequació al món urbà i d'enfrontament amb el patriciat de les ciutats.

S'insisteix també en el manteniment de la jerarquia i les obligacions vassallàtiques i dels deures de fidelitat. Són unes referències breus que poden al·ludir a la crisi profunda i definitiva que patia el sistema.

Aquests són els indicis que es refereixen als problemes concrets que la cavalleria té plantejats al llarg del segle. D'altra banda és innegable que el llibre està escrit per retornar la cavalleria als seus deures i al seu honorament; hi ha una clara voluntat de reforma. Sembla, per tant, que Llull percep un malestar entre els cavallers i basteix un sistema ideològic que pretén ser una resposta a aquesta situació.

El capítol CXII del *Llibre de contemplació* és una prova de l'atenció de Llull al problema cavalleresc; però es tracta d'una aproximació poc reeixida. Hem comprovat una definició en negatiu de l'orde; sobretot un atac i una falta d'exposició d'allò que ha de ser el cavaller. Això es pot deure al fet que Llull pren com a punt de referència immediat la tradició que ve de sant Bernat.

El canvi que es verifica en el llibre respon a l'elaboració del sistema ideològic, que defineix la cavalleria positivament: en allò que ha estat i en allò que ha de ser.

En efecte, hom ha detectat en l'Església dues actituds diferents d'intervenció en la cavalleria.⁴⁰ La primera tendència pretén la integració de la cavalleria en l'Església. És la postura de sant Bernat, que justifica la violència que té un fi que s'acorda amb els ensenyaments de l'Església, però que vol arrancar els cavallers del seu estament laic ("non militia, sed malitia") i convertir-los en un orde monàstic. Aquesta línia d'actuació es va demostrar, però, poc eficaç; va fracassar amb la decadència dels ordes monàstico-militars del segle XII i la pèrdua de Terra Santa.⁴¹

⁴⁰ Vegeu F. Cardini, "La tradizione cavalleresca nell'Occidente medievale", a *Quaderni medievali*, II (1976); "La cavalleria: una questione da riproporre?", a *Annali dell'Istituto di Storia*, II (1980-1981).

⁴¹ Una posició molt més radical, dins d'aquesta línia és la de sant Pere Damià, que

L'altra línia d'intervenció té un abast més gran. És més moderada; legítima i justifica la funció de la cavalleria en la societat, reconeix la licitud de la violència en determinades condicions, però imposa als cavallers una ètica estricta i un control. Tendeix a atribuir uns ideals, uns objectius i unes normes de comportament a la cavalleria; aquesta línia intervé en la sacralització del grup mitjançant l'elaboració de la cerimònia d'adobament. És el cas de Bonizone da Sutri i el capítol XXVIII del seu *Liber de vita christiana* que explica als cavallers quins són els seus deures de condició.

El canvi que es produeix entre el capítol del *Llibre de contemplació* i el tractat es correspon a la diferent actitud de les dues línies esbossades. És, doncs, una precisió significativa de l'enfocament del problema.

Començava aquesta investigació fent referència a la imatge de Llull com a *vir phantasticus*, home incapaç d'entendre la realitat i de projectar-hi res d'enraonat. L'estudi present em sembla que posa de manifest el que aquesta imatge té de mite, de simplificació i d'incomprensió. El beat basteix en el *Llibre de l'orde de cavalleria* un sistema ideològic força complet, subtil i, sobretot, coherent, amb una formulació adequada al que es proposa. Es demostra, un cop més, que Llull era un home capaç de comprendre perfectament les realitats del món que l'envoltava, aquell, tant bigarrat, complex i apassionant per a l'investigador, del dos-cents occidental.

Albert SOLER I LLOPART

Vilanova i la Geltrú

no admet cap mena de violència i que vol convertir els cavallers en veritables *miles Christi*, en monjos.